

§ 2. Заходняя Еўропа ў пачатку XIX ст.

Чаму Французскую рэвалюцыю XVIII ст. лічаць адной з найважнейшых падзей сусветнай гісторыі?

Пачатак XIX ст. прайшоў у кровапралітных войнах. Імператар французаў **Напалеон Банапарт** заваяваў амаль усе краіны Заходняй Еўропы, але «спатыкнуўся» аб Расію і не здолеў утрымаць пад сваім кантролем здабытыя тэрыторыі. Крах напалеонаўскай імперыі змяніў палітычную карту Еўропы і стаў прычынай стварэння новай сістэмы міжнародных адносін.

У чым прычыны вяртання рэспубліканскай Францыі да манархічнай формы кіравання? Што такое буржуазная манархія? Як змянілася карта Еўропы ў гады захопніцкіх войнаў Напалеона? Што ўяўляла сабой Венская сістэма міжнародных адносін?

1. Усталяванне дыктатуры Напалеона Банапарта і Першая імперыя ў Францыі.

У 1799 г. генерал Напалеон Банапарт здзейсніў у Францыі дзяржаўны пераварот, заявіўшы, што «рэвалюцыя скончаная». У краіне пачаўся паступовы пераход ад рэспублікі да імперыі. У снежні 1799 г. была прынятая новая канстытуцыя, паводле якой заканадаўчая ўлада стала поўнаасцю залежнай ад урада. Найвышэйшая выканаўчая ўлада перадавалася тром консулам (назва найвышэйшых урадавых асоб у Францыі ў першыя гады XIX ст.). Але толькі адзін з іх — Напалеон Банапарт — меў рэальную ўладу. Толькі яму належала права зацвярджаць законы, прызначаць міністраў, афіцэраў арміі і флоту, членаў мясцовай адміністрацыі, кіраваць унутранай і знешняй палітыкай. Ён меў больш улады, чым кароль паводле канстытуцыі 1791 г.

Абвешчаны першым консулам, Напалеон у 1802 г. зрабіў гэтую пасаду пажыццёвай, правёўшы «ўсенароднае» галасаванне. Перыяд з 1799 па 1804 г., калі ўлада знаходзілася ў руках консулаў, гісторыкі называюць *консульствам*.

Як вы думаеце, чаму «новыя багацеі» падтрымлівалі Напалеона?

У **1804 г.** Банапарт перайшоў да манархічнай формы кіравання, абвясціўшы сябе «імператарам французаў». Яго падтрымалі не

толькі «новыя багачы» (нуварышы), што нажыліся падчас рэвалюцыі на пастаўках для арміі, але і сяляне, якія выкупілі землі дваран-эмігрантаў.

У гады кіравання Напалеона ажывілася эканоміка краіны. У Францыі будаваліся новыя дарогі, развіваўся гандаль. У інтарэсах буржуазіі Банапарт заснаваў дзяржаўны банк. У Парыжы адбылася першая выстава тэхнічных вынаходак, што выкарыстоўваліся ў прамысловасці. Галоўнаю сілай, на якую абапіраўся Напалеон, былі войскі. Таму вялікая ўвага ў імперыі надавалася пытанням арганізацыі французскай арміі, якой сучаснікі далі назву «Вялікая».

Напалеон на імператарскім троне.
Мастак Ж. А. Д. Энгр. Пачатак XIX ст.

Разгледзьце рэпрадукцыю карціны і вызначце, якім чынам аўтар перадаў веліч асобы імператара.

Такім чынам, рэспубліканская Францыя вярнула-ся да манархічнай формы кіравання. Але ж гэта была асаблівая манархія — не феадальная, а буржуазная. **Буржуазная манархія** абараняла найперш інтарэсы класа буржуазіі, што сфарміраваўся ў той час.

2. Напалеонаўскія войны. Падчас прыходу да ўлады Напалеона ў 1799 г. Францыя ўжо знаходзілася ў стане вайны з Расіяй, Вялікабрытаніяй, Аўстрыяй, Турцыяй і іншымі дзяржавамі. Умацоўваючы сваё становішча ў краіне, Напалеон адначасова праводзіў агрэсіўную знешнюю палітыку. Асноўным кірункам гэтай палітыкі былі захопніцкія войны супраць еўрапейскіх манархаў. Перамога над аўстрыйскімі войскамі ў Паўночнай Італіі ў 1800 г. паклала пачатак панаванню Напалеона ў Еўропе. У 1805—1807 гг. ён разграміў Аўстрыю і Прусію, зневажальны мір вымушаная была падпісаць Расія. Наступныя пяць гадоў сталі часам росквіту напалеонаўскай імперыі, якая ўключала ўсе краіны Заходняй Еўропы, акрамя Англіі. Яна заставалася непрыступнай на сваім востраве.

Пакажыце на картасхемах на 1-м форзацы вучэбнага дапаможніка краіны, што перажылі ўварванне Напалеона ў 1805—1814 гг.

У эпоху *напалеонаўскіх войнаў* палітычная карта Еўропы кардынальна змянілася. Напалеон кроіў і перакройваў яе як хацеў. Чацвёра яго братаў сталі каралямі заваяваных краін Еўропы. Спыніла існаванне Свяшчэнная Рымская імперыя германскай нацыі. Яе імператар цяпер здавольваўся тытулам імператара Аўстрыі. А на тэрыторыі Паўднёвай і Заходняй Германіі 16 дзяржаў утварылі Рэйнскі саюз пад **пратэктаратам** Напалеона. З польскіх зямель, што раней належалі Прусіі, было створанае Варшаўскае герцагства. На народы заваяваных краін Еўропы вялікім цяжарам леглі напалеонаўскія паборы і **кантрыбуцыі**. Заваёўніцкая

палітыка Францыі выклікала нацыянальна-вызваленчыя рухі. Напрыклад, у акупаванай Іспаніі барацьба за вызваленне вылілася ў сапраўдную вайну за незалежнасць. Некалькі паўстанняў супраць французскіх акупантаў адбылося ў Італіі.

Разам з тым напалеонаўскія войны адыгралі не толькі адмоўную ролю. Прасоўванне Напалеона па Еўропе суправаджалася пашырэннем ідэй Французскай рэвалюцыі, адменаў феадальных прывілеяў, усталяваннем свабоды друку і грамадзянскай роўнасці. Нават аднаўленне старых парадкаў пасля развалу імперыі Напалеона Банапарта не магло перакрэсліць станоўчых вынікаў пераўтварэнняў.

Фатальнай памылкай Напалеона стаў напад на Расію, якая стаяла на шляху ўсталявання ўсёеўрапейскай *гегемоніі* (панавання, першыства). «Вялікая армія», якая складалася з «двадзяткі народаў» (у яе ўваходзілі прадстаўнікі ўсіх заваяваных народаў), была разгромлена. Перамога Расіі ў Айчыннай вайне 1812 г. спрыяла ўздыму вызваленчай барацьбы прыгнечаных народаў Еўропы. У ваенных паходах 1813—1815 гг. на баку Расіі выступілі нядаўнія саюзнікі напалеонаўскай Францыі — Аўстрыя і Прусія, а таксама Вялікабрытанія і Швецыя. На палях Еўропы зноў адбыліся крывавыя бітвы. Можна было б пазбегнуць гібелі сотняў тысяч людзей, а Напалеону — захаваць уладу ў Францыі. Аднак палітычная інтуіцыя пакінула яго. З нечуванай упартасцю імператар збіраў усё новыя і новыя сілы і працягваў бессэнсоўнае супраціўленне. У бітве пад Лейпцыгам, вядомай як «бітва народаў» (кастрычнік 1813 г.), Напалеон пацярпеў знішчальнае паражэнне. Загінула 70—80 тыс. салдат з яго 190-тысячнай арміі. Увесну **1814** г. саюзныя войскі на чале з рускім імператарам Аляксандрам I увайшлі ў Парыж.

«*Сто дзён*» *Напалеона*. Паводле вырашэння манархаў краін-пераможцаў Напалеон быў адпраўлены ў ссылку на востраў Эльба (недалёка ад яго радзімы — Корсікі). Яму дазволілі мець невялікі флот і некалькі сотняў салдат. Аднак Напалеон імкнуўся да аднаўлення сваёй улады. Ён лічыў, што Францыя гатовая да яго вяртання. Напрыканцы лютага 1815 г. Напалеон са сваім нешматлікім войскам пакінуў Эльбу і праз некалькі дзён высадзіўся на французскім узбярэжжы. Насельніцтва з радасцю вітала імператара, урадавыя войскі пераходзілі на яго бок. 20 сакавіка Напалеон, не зрабіўшы ніводнага стрэлу, увайшоў у Парыж і зноў стаў на чале Францыі. Але пратрымаўся ён ва ўладзе ўсяго 100 дзён. Еўрапейскія краіны не жадалі зноў прызнаваць панаванне Напалеона. Пачаліся ваенныя дзеянні паміж знясіленай Францыяй і кааліцыяй еўрапейскіх манархаў, у якой вырашальную ролю адыгрывалі Вялікабрытанія і Прусія.

У бітве пры Ватэрлоа пад Бруселем 18 чэрвеня 1815 г. французская армія была разгромлена англа-галадска-прускімі войскамі. З абодвух бакоў загінула каля 50 тыс. чалавек. Нядаўні валадар Еўропы здаўся ў палон англічанам.

Саюзнікі захавалі Напалеону жыццё, але пазбавілі яго імператарскага тытула і адправілі ў ссылку на маленькі востраў Святой Алены ў Атлантычным акіяне. Так

Бітва пры Ватэрлоа. Мастак У. Сэдлер. Першая палова XIX ст.

На падставе ілюстрацыі складзіце міні-апавяданне пра бітву пры Ватэрлоа.

скончылася напалеонаўская авантура, што каштавала адной толькі Францыі больш за мільён чалавечых жыццяў. Усяго ж у эпоху напалеонаўскіх войнаў у Еўропе загінула каля 4 млн чалавек.

3. Венскі кангрэс. У верасні **1814 г.** прадстаўнікі ўсіх еўрапейскіх дзяржаў з'ехаліся на *Венскі кангрэс*, які доўжыўся да чэрвеня **1815 г.** Краіны — удзельніцы кангрэса прыступілі да абмеркавання пасляваеннага ўладкавання Еўропы і падзелу напалеонаўскай імперыі. Рашэнні, прынятыя ў Вене, леглі ў аснову новага міжнароднага парадку, які атрымаў назву «*Венская сістэма*», і заставаліся ў сіле аж да Крымскай вайны сярэдзіны XIX ст.

Пасляваенныя межы і дзяржаўнае ўладкаванне пераможцы вызначалі на падставе прынцыпаў легітымизму (аднаўленне «законных» правоў ранейшых манархаў, што страцілі свае ўладанні), балансу сіл і ўзнагароды пераможцаў.

Францыя здолела захаваць статус вялікай дзяржавы на чале з адноўленай на троне дынастыяй Бурбонаў. Пераможцы прызналі ўсе пераўтварэнні, здзейшненыя ў краіне ў гады рэвалюцыі і імперыі, і ўсталявалі межы Францыі па стане на 1792 г. Гэта быў вялікі поспех французскай дыпламатыі, асабліва з улікам таго, што Аўстрыя і Прусія выношвалі планы максімальнага аслаблення і нават падзелу Францыі.

Еўропа ў 1815 г.

Замест Свяшчэннай Рымскай імперыі ствараўся Германскі саюз з 39 дзяржаў, сярод якіх найбуйнейшымі былі Аўстрыя і Прусія. Усе ўдзельнікі вызвалення Еўропы атрымалі «ўзнагароду». Да Расіі адышла большая частка Варшаўскага герцагства пад назваю Каралеўства Польскага. Прусіі дасталіся багатыя і эканамічна развітыя Рэйнская вобласць і Вестфалія, а таксама заходнія польскія землі, Аўстрыі — італьянскія вобласці Ламбардыя і Венецыя, Швецыі — Нарвегія. Вялікабрытанія атрымала востраў Мальта і былыя галандскія калоніі — востраў Цэйлон і Капскую зямлю на поўдні Афрыкі.

«Каралеўскі пірог», або Падзел Еўропы
падчас Венскага кангрэса.
Карыкатура XIX ст.

Кіраўнікоў (або іх прадстаўнікоў)
якіх дзяржаў адлюстраванай мастак
у такім выглядзе? Чаму?

4. Стварэнне Свяшчэннага саюза. Вядучыя еўрапейскія дзяржавы імкнуліся захаваць палітычную раўнавагу ў Еўропе і непахіснасць тагачасных **рэжымаў**, зберагчы Еўропу ад рэвалюцый і войнаў. З гэтай мэтай «ў імя рэлігіі» імператары Расіі і Аўстрыі, а таксама кароль Прусіі ў верасні **1815 г.** заключылі «Свяшчэнны саюз манархаў і народаў».

Пазней да Саюза далучыліся іншыя еўрапейскія дзяржавы. Яго арганізатары абяцалі захоўваць Венскую сістэму міжнародных адносін усімі сродкамі — ад прапаганды міру да вайскавай **інтэрвенцыі**. Па сутнасці, вялікія дзяржавы прысвоілі сабе права ўмешвацца ва ўнутраныя справы іншых дзяржаў. Так і адбывалася ў далейшым — у перыяд еўрапейскіх рэвалюцый 1820—1840-х гг. Свяшчэнны саюз падтрымліваў мір у агульнаеўрапейскім маштабе на працягу 40 гадоў. Але спыніць рэвалюцыйны і **нацыянальна-вызваленчы рух** ён не здолеў.

Ключавыя словы: буржуазная манархія, напалеонаўскія войны, пратэктарат, кантрыбуцыя, Венскі кангрэс, Венская сістэма, рэжым, інтэрвенцыя, Напалеон Банапарт.

1. Раскажыце, як у Францыі ажыццяўляўся пераход ад рэспубліканскай да манархічнай формы кіравання.
2. Складзіце схему «Найбуйнейшыя бітвы ў Еўропе ў 1800—1815 гг.». Зрабіце вывад пра ўплыў напалеонаўскіх войнаў на еўрапейскую гісторыю.
3. Запоўніце табліцу «Тэрытарыяльныя змены, выкліканыя рашэннямі Венскага кангрэса». Вызначце характар гэтых змен.

12—13

Краіны-пераможцы

Тэрыторыі, атрыманыя паводле рашэння Венскага кангрэса

4. Патлумачце, якім чынам звязаныя між сабой рашэнні Венскага кангрэса і стварэнне Свяшчэннага саюза.
5. Складзіце гістарычны партрэт Напалеона Банапарта.

Напярэдадні паходу «Вялікай арміі» ў Расію адзін з міністраў папярэдзваў Напалеона: «Ваша міласць, я вас малю, у імя Францыі, у імя Вашай славы, у імя Вашай і нашай бяспекі ўкладзіце меч у ножны, успомніце пра Карла XII».

Ад якой небяспекі хацеў засцерагчы Напалеона міністр?

§ 3. Асноўныя рысы эканамічнага развіцця

1. Растлумачце значэнне паняццяў «капіталізм», «фабрыка», «прамысловая рэвалюцыя», «прыватная ўласнасць», «прагрэс». 2. Што з'яўляецца рухальнай сілай капіталізму?

Асноўны кірунак эканамічнага развіцця Еўропы ў XIX ст. вызначыла прамысловая рэвалюцыя. Яна стала адной з найвялікшых з'яў сусветнай гісторыі. Значэнне гэтага перавароту ў такой ступені вялікае, што яго параўноўваюць з неалітычнай рэвалюцыяй, якая ператварыла паляўнічых і збіральнікаў у земляробаў і рамеснікаў і прывяла да з'яўлення найстаражытнейшых цывілізацый. Прамысловая рэвалюцыя змяніла аблічча Еўропы, ператварыўшы яе з аграрнай у індустрыяльную. Але адначасова яна паспрыяла праявам «цывілізаванага варварства»: стварэнню жahlівых прылад вайны і разбурэння, нанясенню непараўнай шкоды навакольнаму асяроддзю.

Якія складанасці і праблемы спадарожнічаюць пераходу ад рамесна-мануфактурнай ступені прамысловай вытворчасці да машынай? Як прамысловы пераварот паўплываў на развіццё сельскай гаспадаркі? Якім чынам навукова-тэхнічныя дасягненні гэтага часу ўздзейнічалі на лад жыцця людзей? Чаму ў жыцці грамадства паўсталі новыя праблемы?

1. Прамысловая рэвалюцыя і яе наступствы. Прамысловая рэвалюцыя (або прамысловы пераварот) уяўляла сабой працяглы і складаны працэс пераходу ад рамесна-мануфактурнай ступені матэрыяльнай вытворчасці да машынай з усімі сацыяльнымі і эканамічнымі наступствамі, што вынікалі з гэтага.

Рэвалюцыя прывяла да дэмакратызацыі дзяржаўнага і грамадскага жыцця, да ўзнікнення **прафсаюзаў** і здзяйснення сацыяльных рэформаў, да пашырэння выбарчых правоў насельніцтва, да барацьбы працоўных, жанчын, нацыянальных меншасцяў за свае правы, да паступовага ўздыму ўзроўню і якасці жыцця ў еўрапейскіх краінах і інш.